

KÜTAHYA HANI (15-18. YÜZYILLAR)*

 Gürsel DURMUŞ**

ÖZET

Günümüzde “Çukur Han” adı ile bilinen Kütahya Hanı arşiv vesikalarında daha farklı isimlerle de kaydedilmiştir. Meşhur Osmanlı-Türk mutasavvıfı Emir Sultan adına Bursa’da kurulmuş olan vakfın gelir kaynaklarından birisidir. Mevlânâ Süleyman bin Mehmed tarafından yaptırılıp Emir Sultan Vakfı’na ilhak edilen hanın ilk inşa ediliş tarihi bilinmemektedir. Fakat 1440-1470 yılları arasında yaptırıldığı söylenebilir. “İcâre” veya “icâreteyn” yöntemleri ile kiraya verilerek işletilen hanın yıllık getirisi 4.800 ila 15.000 akçe arasında değişebilmekteydi. İçerisinde hububat ticaretinin yapıldığı anlaşılan Kütahya Hanı’nda en az on dört dükkân bulunmakta ve bazı odaları konaklama amacıyla kullanılmaktaydı. Farklı nedenlerle onlarca defa onarım gören Kütahya Hanı günümüzde özel mülkiyettedir ve hâlen Bursa şehrinin iktisadî hayatında aktif şekilde faaliyet göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bursa, Emir Sultan, Çukur Han, Kütahya Hanı

Kütahya Khan (15th-18th. Centuries)

ABSTRACT

Kütahya Khan, known today as “Çukur Khan”, has also been recorded differently in archive documents. It is one of the income sources of the foundation established in Bursa in the name of the famous Ottoman-Turkish Sufi Emir Sultan. The first construction date of the khan, which was built by Mevlana Suleyman bin Mehmed and annexed to the Emir Sultan Foundation, is unknown. However, it can be said that it was built between 1440 and 1470. The annual income of the khan, which was rented out using the “icare” or “icareteyn” methods, could vary between 4,800 and 15,000 akçe. The Kütahya Khan, which was understood to have grain trade, contained at least fourteen shops and some of its rooms were used for accommodation. Having been repaired dozens of times for various reasons, Kütahya Khan is currently privately owned and still actively involved in the economic life of the city of Bursa.

Key Words: Ottoman, Bursa, Emir Sultan, Çukur Khan, Kütahya Khan

---

* Bu makale, yazarın 2023 yılında Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde tamamladığı 15-18. Yüzyıllarda Emir Sultan Külliyesi ve Vakıfları adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Öğretmen, Bursa Ahmet Vefik Paşa Anadolu Lisesi, Bursa / TÜRKİYE, gursel_durmus@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Durmuş, G. (2026). Kütahya Hanı (15-18. yüzyıllar). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(51), 739-750. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1880123>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 2 Şubat / February 2026

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29 Mart / March 2026

Giriş

Osman Bey'in 1315'ten itibaren uzaktan muhasara altına aldığı Bursa şehri, yaklaşık 11-12 yıllık bir kuşatma nihayetinde 6 Nisan 1326'da Orhan Bey eliyle fethedilmiş ve beyliğin merkezi de buraya naklolunmuştur (Uzunçarşılı, 1995: 109-118). Öncelikle şehirdeki büyük kilise ve manastırları cami ve medreseye dönüştürerek Müslüman halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan Orhan Bey, 1336'dan itibaren zengin vakıflar kurarak yeni binalar inşa ettirmiştir. Bu vakıflar, Müslüman-Türk nüfusunun şehirde iskânını kolaylaştırmış, aynı zamanda şehrin fizikî ve kurumsal gelişimini hızlandırmıştır (Akdağ, 1999: 392-394).

Bursa'daki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olan Orhan Bey Dönemi'nden itibaren şehirde görülen sosyal, kültürel, beledî, mimarî, dinî, iktisadî ve ilmî yönlerdeki tüm gelişmelerin genellikle vakıflar sayesinde şekillendiği söylenebilir. Şehrin gelişiminde özellikle Orhan Bey'den II. Bayezid'e kadar hüküm süren yedi padişahın Bursa'da kurdukları vakıflar, şehrin kurumsal ve mekânsal gelişiminde temel dinamiklerden biri olmuştur (Başol, 2008: 118-120). Osmanlı sultanları şahsi surette kurdukları vakıflarla yetinmeyip bir kısım araziye ve gaza malını muhtelif şahıslara mülk olarak bağışlamış, onların da vakıflar kurmasını teşvik etmişlerdir (Barkan, 1963: 240).

Padişahların arazi bağışları yahut başka yöntemler ile teşvik edilen ve desteklenen zümrelerin en mühimlerinin Orta Asya'dan gelen dervişler olduğu ifade edilebilir. Ömer Lütfi Barkan'ın "kolonizatör Türk dervişleri" şeklinde isimlendirdiği Türkistan kökenli bu dervişler; dağ başlarını şenlendirmiş, zorlu geçitlerde yolcu ve tüccarlara hizmet etmiş, tekke ve zaviyelerin çevrelerinde ziraat yapmış ve irşatta bulunmuşlardır. Ayrıca kurdukları vakıflarla sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmuş ve siyasî nüfuzlarını da padişahlar lehine kullanmışlardır (Barkan, 2002: 136-137; Kuban, 1968: 60-61). Âşıkpaşazade'nin "abdâlân-ı Rûm" şeklinde zikrettiği bu kolonizatör dervişler, bazı kaynaklarda "Horasan erenleri" namıyla adlandırılmışlardır (Köprülü, 1999: 94).

Osmanlı fethi sonrasında Bursa'yı mesken tutan Türkistan kökenli mutasavvıfların (Erginli, 1995: 30-107) en meşhurlarından birisi de Emir Sultan'dır. Asıl adı "Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali el-Hüseynî el-Buhârî" (Taşköprülüzâde, 2019: 67) olan Emir Sultan, belki de 15. yüzyıl Anadolu'su halkının hatıralarında en fazla yer edinen çehredir (Tanpınar, 2019: 108). Bursa'da Emir Sultan adına inşa edilen külliyenin kuruluş tarihi ve banisinin kim olduğu hususlarında farklı yorumlar mevcuttur. Bu bilinmezliğin nedeni, Emir Sultan Vakfı'nın ilk kuruluş vakfiyesinin henüz tespit edilememiş olmasıdır. Söz konusu vakfın günümüze ulaşan vakfiyesi, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde düzenlenmiş olup 1470 yılına aittir (BOA, *EV.VKF.19/1*).

Vakfiyede 11 farklı hayır sahibi tarafından vakfedilmiş ya da vakfın gelirleri ile oluşturulmuş 13 köy, 2 mezra, 1 tuzla, 11 bahçe, 10 parça arazi, 3 bağ, en az 2 nehir bulunmaktadır. Ayrıca 12 değirmen, 2 hamam, 24 dükkân, 1 dükkân zemini, en az 5 hane ve 1 han olmak üzere toplam 87 parça akarât kayıtlıdır (Kunter, 1958: 44; Öcalan vd., 2013: 562-563). Bu çalışmanın konusunu, bahsedilen akarât arasında yer alan ve arşiv vesikalarında farklı isimlerle zikredilen "han" teşkil etmektedir.

1. Kütahya Hanı'nın Kuruluşu ve Arşiv Kaynaklarındaki İsimleri

Emir Sultan Vakfı'nın 1470 tarihli vakfiye kayıtlarında, eski mütevellilerden merhum Mevlânâ Süleyman bin Mehmed'in, Bursa'daki "Tahıl Pazarı"nda vakfın gelirleriyle yapılan bir hanı vakfa ilhak ettiği kaydedilmiştir (Kunter, 1958: 47-48; Öcalan vd., 2013: 562-563). Hanın II. Murad Dönemi'ne ait olduğu belirtilmekteyse de (Beşbaş & Denizli, 1983: 333) inşa tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Fakat vakfiyede "merhum" olarak bahsedilip hangi tarihler arasında ve ne kadar müddetle mütevellilik yaptığı anlaşılamayan Süleyman bin

Mehmed'in 1456 yılında hayatta olduğu (BŞS, A/199, v.30b, 55a) görölmektedir. O hâlde hanın inşa tarihini 1440-1470 seneleri gibi geniş bir zaman aralığına yerleştirmek daha uygun olacaktır.

Vakfiyede han için herhangi bir isimlendirme yapılmamıştır. Fakat tahrir defterlerinde “Hân-ı Bâzâr-ı Galle-i Atık” ve “Hân-ı Bâzâr-ı Galle” (BOA, *TT.d.113*, s.175; *EV.HMH.d.6*, s.22; *TKGM.KKA, TT.d.570*, s.47); vakıf muhasebe defterlerinde “Hân-ı Galle-i Atık”, “Hân-ı Galle”, “Hân-ı Gönân”, “Hân-ı Kebîr”¹ ve “Hân-ı Kütahiyye” (BŞS, A/138, v.161a; BOA, *TS.MA.d.3729/1*, s.10; *MAD.d.5565*, s.12-13, 102, 274) şeklinde ifade edilen han; Bursa şer'îye sicillerinde “Kite Hânı” ve “Kütahiyye Hânı” şeklinde (BŞS, A/160, v.196a; B/25, v.27a; B/146, v.9b) adlandırılmıştır.

Vakfiyede hanın “Tahıl Pazarı” ismiyle bilinen yerde olduğu belirtilmiştir (Kunter, 1958: 48; Öcalan vd., 2013: 563). Hanın konumu vakıf muhasebe defterlerinde “der nezd-i Bâzâr-ı Milh”, “der Sûk-ı Dırâz”, “der kurb-ı Galle-i Atık”, ve “der Bâzâr-ı Galle-i Atık” şeklinde ifade edilmiştir (BOA, *TS.MA.d.3729/3*, s.2; *MAD.d.5565*, s.132, 210; *MAD.d.1899*, s.2). Bursa şer'îye sicillerinde ise mevzubahis hanın yerini belirtmek için “Eski Galle Bâzârı”, “Galle Bâzârı”, “Eski Tahıl Bâzârı” ve “Uzun Çarşu” tabirleri kullanılmıştır (BŞS, A/81, v.80a; A/110, v.74b; A/127, v.126a; B/110, v.46b).

2. Hanın İşletme Yöntemi ve Emir Sultan Vakfı'na İktisadî Katkısı

Vakıf muhasebe kayıtlarından anlaşıldığına göre Kütahya Hanı, “icâre” (kiralama) yöntemi ile işletilmekte ve kira gelirleri “müşâheran câbisi” adı verilen bir görevli eliyle toplanmaktaydı (BOA, *TS.MA.d.1614/1*, s.3; *TS.MA.d.1776/1*, s.2; *TS.MA.d.3729/1*, s.2; *TS.MA.d.3822/1*, s.2; *MAD.d.1376*, s.2; *MAD.d.1680*, s.2; *MAD.d.5565*, s.2, 11, 44, 132, 184, 258, 332, 404, 477, 508). Bursa şer'îye sicillerinde de hanın icâreye verildiği görülebilmektedir (BŞS, A/110, v.74b, 76a; A/133, v.206a, 211a).

Mevcut müstecirden (kiracıdan) daha fazla kira ücreti ödemeyi taahhüt eden birisi çıktığında hanın işletmesi, vakfın yüksek menfaati gözetilerek mütevellî, mütevellî kaymakamı veya câbi eliyle hemen yeni kiracıya devredilebilmekteydi (BŞS, A/110, v.74b; A/127, v.126a; B/25, v.27a; B/146, v.9b). Hatta bu el değiştirmelerin aynı ay içerisinde birkaç kere olduğu da görülebilmektedir. Kasım 1563 tarihini taşıyan iki adet sicil kaydının işaret ettiğine göre hanın işletmesi yıllık 7.000 akçe ile Malkoç adlı kimsedeyken Muharrem bin İskender bu meblağı 500 akçe daha artırarak müstecir olmaya hak kazanmış fakat hemen ertesi gün Derviş bin İskender adlı başka birisi 500 akçe daha artırarak hanın işletmesini 8.000 akçeye devralmıştır. Hem Muharrem bin İskender hem de Derviş bin İskender'e hanı kiralayan kişi Câbi Behram bin el-Hâcc Ahmed'dir (BŞS, A/81, v.80a; A/133, v.206a, 211a).

Hanın “icâreteyn” (çift kira) usulü ile işletmeye verildiği dönemler de olmaktadır. Bu yöntemde han; belli bir süre için müstecire kiraya verilmekte, toplam kira bedelinin bir kısmı “icâre-i muaccele” adıyla peşin surette alınmakta, kalan kısmı ise aylık taksitler hâlinde tahsil edilmekteydi. Örneğin; 30 Kasım 1580 tarihli kayda göre Kütahya Hanı bir yıllığına 9.000 akçeye kiraya verilmiş, 3.000 akçesi muaccelen alınmış, geriye kalan 6.000 akçesinin ise aylık 500'er akçe olmak üzere ödenmesi şart konulmuştur (BŞS, A/115, v.149b). Aynı şekilde 30 Eylül 1642 tarihli kayıta ise senelik 9.190 akçeden üç yıllığına 27.570 akçeye kiraya verildiği ve bu meblağın 26.320 akçesinin icâre-i muaccele olarak alındığı görülmektedir (BŞS, C/2, v.12b).

¹ Kütahya Hanı'ndan “Hân-ı Kebîr” olarak bahseden vakıf muhasebe kayıtlarının geneli 16-17. yüzyıllara aittir. Bu dönemde Bursa'da mevcut olan 25-30 civarı han arasında çok daha büyükleri bulunmasına rağmen Kütahya Hanı'nın “Hân-ı Kebîr” şeklinde isimlendirilmesi ilginçtir (İlgili dönemde Bursa'da var olan hanlar için bk. Kepecioğlu, 1934: 3-23; Beşbaş & Denizli, 1983: 333-346).

Özellikle hanın tamire muhtaç olduğu dönemlerde icâre-i muaccele yöntemi kaçınılmaz olmaktadır. 1631 senesinde böyle bir onarıma ihtiyaç duyulunca hanın seneliği 7.800 akçeden dört yıllığı 31.200 akçeye kiraya verildiği, belirtilen meblağın 27.163 akçesinin müstecirden borç olarak alınıp tamiratın gerçekleştirildiği, kalan 4.037 akçenin ise dört senenin sonunda vakfa ödenmesinin kabul edildiği görölmektedir (BŞS, B/52, v.10b). Çıkan bir yangın nedeniyle ihtiyaç duyulan tamir için ise 1755 senesinde Osman Beşe adlı bir kimseden 1 yük 33 akçe (100.033 akçe) borç alınmış, bu meblağ muaccele bedeli sayılarak hanın işletmesi Osman Beşe'ye verilmiş ve Osman Beşe'nin vakfa senelik 100 kuruş (12.000 akçe)² icare ödemesi kabul edilmiştir. Aradan geçen zaman içerisinde Osman Beşe vefat etmiş, hanın işletmesi evlatlarına kalmış fakat bu çocuklar han ile pek ilgilenmedikleri gibi yıllık verilmesi gereken 100 kuruş icâreyi dahi ödeyememişlerdir. Bu durum, vakıf tarafından hanın başkalarına kiraya verilmesini gündeme getirmişse de han 1770 senesinde tekrar yanmıştır. Bunun üzerine Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Hüseyin Efendi, Osman Beşe'nin oğullarının babalarının vakıftan olan alacaklarına dair senetleri vakfa teslim etmeleri ve bu alacakları hanın şimdiki tamir masrafına mahsup etmek şartıyla hanı tekrar Osman Beşe'nin çocuklarına kiraya vermiştir (BŞS, B/117, v.105b).

Müstecirlerden alınan borçların her zaman icâre-i muaccele bedeli olarak kabul edilmeyip bazı dönemlerde geriye ödendiği de görölmektedir. Bunun bir örneği; Kütahya Hanı'nın işletmecisi Mustafa'dan Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Mustafa Çelebi Dönemi'nde alınan 12.000 akçelik borcun 1641-1642 muhasebe yılında ödenmesidir (BOA, MAD.d.5565, s.11).

Emir Sultan Vakfı'nın müsakkafatından (üzeri dam ile örtülü yerler) olan Kütahya Hanı'nın vakfa sağladığı gelirlere başlıca üç kaynaktan tesadüf edilmektedir. Bunlardan ilki tahrir defterleridir. 1521 ve 1573 tahrirlerinde vakfın handan elde ettiği yıllık gelirin 10.000 akçe olduğu görölmektedir. 1566-1567 vakıf tahririnde ise Kütahya Hanı için yılda 5.585 akçe gelir kaydedilmiştir (BOA, TT.d.113, s.175; EV.HMH.d.6, s.22; TKG.M.KKA, TT.d.570. s.47).

Hanın vakfa olan ekonomik katkısı hakkında bilgi edindiğimiz ikinci kaynak vakıf muhasebe defterleridir. Bu defterlerde hanın yıllık getirisinin 4.800 akçe ile 14.400 akçe arasında değiştii görölmektedir (Durmuş, 2023: 203-204).

Kütahya Hanı'nın Emir Sultan Vakfı'na sağladığı ekonomik katkı hakkında bilgi veren son kaynağımız ise Bursa şer'iyeye sicilleridir. Sicillerde tespit edilen hükümlere göre hanın yıllık getirisi 7.000 akçe ile 15.000 akçe arasında değişmiştir (BŞS, A/81, v.80a; A/110, v.74b, 76a; A/115, v.149b; A/127, v.126a; A/133, v.206a, 211a; B/25, v.27a; B/52, v.10b; B/117, v.105b, B/146, v.9b, C/2, v.12b).

² Osmanlı Devleti'nde III. Ahmed Dönemi'nden (1703-1730) itibaren yeni bir para birimi olarak Osmanlı kuruşu darbedilmeye başlanmış ve 1 kuruş=120 akçe=40 para kabul edilmiştir (Pamuk, 2002: 458).

Tablo 1: Kütahya Hanı'nın yıllık kira gelirleri (Akçe bazında)

Yıllar	Muhasebe Kayıtlarına Göre Kira Gelirleri ³	Tahrir Defterlerine Göre Kira Gelirleri	Bursa Şer'ıye Sicillerine Göre Kira Gelirleri ⁴
1521	-	10.000	-
1563	-	-	7.000-8.000
1566-1567	-	5.585	-
1569-1570	5.000	-	-
1573	-	10.000	-
1580	-	-	9.000
1583	-	-	8.000-8.500
1584	-	-	7.500-7.800
1598-1599	6.500	-	-
1599-1600	6.000	-	-
1602-1603	5.500	-	-
1603-1604	4.800	-	-
1604-1605	7.200	-	-
1605-1606	6.000	-	-
1606	-	-	7.200-8.040
1608-1609	6.500	-	-
1609-1610	10.800	-	-
1610-1612	10.800	-	-
1612-1613	11.700	-	-
1616-1617	10.400	-	-
1617-1618	9.600	-	-
1619-1620	9.600	-	-
1620-1621	9.600	-	-
1621-1622	10.400	-	-
1622-1623	9.000	-	-
1625	7.800	-	-
1626	7.800	-	-
1628-1629	7.800	-	-
1629-1630	7.800	-	-
1631	-	-	7.800
1632	7.800	-	-
1632-1633	7.800	-	-
1633-1634	7.800	-	-
1639	-	-	12.600
1641-1642	10.800	-	-
1642	-	-	15.000
1642-1643	12.000	-	-
1645-1646	12.600	-	-
1660-1661	12.000	-	-
1661-1662	5.500	-	-
1662-1664	10.800	-	-
1665	11.400	-	-
1666	12.000	-	-
1668	12.000	-	-
1669	12.000	-	-
1675	14.400	-	-
1770	-	-	12.000

³ Kira gelirleri 12 ay üzerinden hesaplanmıştır. Örneğin; muhasebe kaydında 6 aylık kira geliri için 2.400 akçe yazılmışsa, ilgili muhasebe dönemi için hanın kira getirisi 4.800 akçe kabul edilmiştir.

⁴ Aynı sene içerisinde hanın icâresine yapılan zamlar nedeniyle Bursa Şer'ıye Sicillerinde ilgili yılda birbirinden farklı kira gelirleri görülmektedir.

3. Hanın Geçirdiği Bakım-Onarımlar ve Han İçin Yapılan Diğer Ödemeler

İnşa edilmesini 1440-1470 gibi geniş bir zaman aralığına oturttuğumuz Kütahya Hanı ve bu hanın suyollarının, birçok defa tamir gördüğü şüphesizdir. Muhasebe defterlerinde Kütahya Hanı'nda gerçekleştirilen irili ufaklı 20 tadilata rastlanılmaktadır. Bahsedilen kayıtlara göre en kapsamlı onarım 68.060 akçe ile 1608-1609 döneminde yapılmıştır (BOA, *TS.MA.d.1614/1*, s.5; *TS.MA.d.1776/1*, s.5; *TS.MA.d.1776/2*, s.5; *TS.MA.d.3729/1*, s.10; *TS.MA.d.3729/4*, s.11; *TS.MA.d.3702/1*, s.12; *TS.MA.d.3822/1*, s.9; *MAD.d.1680*, s.10; *MAD.d.5825*, s.13; *MAD.d.5565*, s.11, 34, 121, 173, 201, 289, 317, 344, 392, 524). Bu tamiratın niçin gerçekleştirildiği muhasebe defterlerinden anlaşılamamakla birlikte, Bursa şer'iyeye sicillerine dayanılarak aynı dönemde şehirde meydana gelen Celâli istilasının bir neticesi olduğu söylenebilir (BŞS, *A/180*, v.50b; *B/26*, v.67a).

Bursa şer'iyeye sicilleri de hanın geçirdiği onarımlara şahitlik etmektedir. Sicillerde konuyla alakalı olarak tesadüf edilen kayıtlar şu şekildedir:

- Kütahya Hanı'nın çatısındaki kurşunların bir kısmının eskimesi ve birazının da çalınması sebebiyle yenilenmesi gerektiği Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi İsmail Bey bin Mehmed tarafından mahkemeye bildirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda çatının yeniden kurşun kaplanmasının 50.000-60.000 akçeye, kiremitle örtülmesinin ise 10.000 akçeye mal olacağı hesaplanmış; vakıf için daha faydalı olacağı kanaatiyle kiremitle örtülmesine karar verilmiştir (24 Temmuz-2 Ağustos 1599) (BŞS, *B/136*, v.46b).

- Celâlilerin Bursa'da çıkarttıkları yangında Kütahya Hanı'nın içerisindeki 14 dükkân ile beraber yandığı ve bunların yenilenmeye muhtaç oldukları Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i Seyyid Ali tarafından mahkemeye bildirilmiştir. Mahkemece gönderilen keşif heyeti, 36.500 akçe ile tamiratın yapılabileceğini hesaplamıştır (2-10 Ekim 1608) (BŞS, *A/180*, v.50b).⁵

- Yine Bursa'daki Celâli fetreti esnasında Kütahya Hanı'nın çatısına fazla insan çıkması nedeniyle zaten eskimiş olan kiremitler iyice kırılmış, hanın üç odası harap olmuş, ahır damının bir kısım yeri göçmüştür. Ayrıca hanın zeminindeki toprağın da süpürülerek uzun zamandır ihraç olunması nedeniyle toprak lazımdır. Belirtilen durumları mahkemeye bildiren Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i Seyyid Ali, tamir için keşif ve izin istemiştir. Yapılan keşifte, bahsedilen onarımın 26.760 akçe ile gerçekleştirilebileceği hesaplanmıştır (25 Ekim 1608) (BŞS, *B/26*, v.67a).

- Kütahya Hanı, Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Ağa tarafından 43.163 akçe masrafla tamir ettirilmiştir (5-14 Mart 1631) (BŞS, *B/49*, v.117a).

- Mustafa Bey ibn-i Ahmed'den (-ki, kendisi hanın o dönemdeki işletmecisidir) Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Bey ibn-i Abdurrahim tarafından 27.163 akçe borç alınarak Kütahya Hanı'nın bazı kısımları onartılmıştır. (12 Haziran 1631) (BŞS, *B/52*, v.10b).

- Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi el-Hâcc Eyüb Ağa tarafından hanın harap durumda bulunduğu mahkemeye bildirilmiş, keşif yapılması ve onarımı için izin verilmesi talep edilmiştir. Yapılan keşifte hanın alt kattaki kemerleri ile sütunlarının, etraf duvarlarının horasan harçları ve derzlerinin, keresteyle inşa edilmiş olan ahır çatısı ve duvarlarının, hanın ortasında yer alan şadırvan çanağının, hanın keneflerinin, üst katta kuzey tarafta bulunup bir kısmı tamamen yıkılan ve bir kısmı da çatlayan kemerlerin ve daha başka yerlerin tamiri ya da

⁵ Hükümün senesi "seb'a aşer ve tis'a mie" (917) yazılmıştır. Bu sehven yapılmış bir hata olmalıdır. Çünkü belirtilen tarihte Bursa'da bir Celâli istilası mevzubahis değildir. O yüzden hükümün yılı 1017 olarak kabul edilmiştir ki bu da miladi tarihle 1608'e denk gelmektedir.

yenilenmesi için 120.000 akçe gerektiği hesaplanmıştır (24 Nisan 1742) (BşS, B/124, v.50b). Bu meblağ, Kütahya Hanı'nın tamiratı ile ilgili olarak tespit edilebilen en yüksek meblağdır.

- Kütahya Hanı, geçirdiği bir yangın neticesinde ağır hasar almış ve bu kez de Emir Sultan Vakfı'nın mütevellisi Cizyedârzade el-Hâcc Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Bu onarım için Osman Beşe adlı bir kimse vakfa 100.033 akçe bağışlamıştır. Bu meblağ icâre-i muaccele olarak sayılmıştır. Sonrasında ise Osman Beşe, hanın o esnadaki kira bedeli 100 kuruşu zamanında ödemek şartıyla 1755 yılı itibarıyla hanı kiralamıştır. Osman Beşe'nin vefat etmesi ve işletmenin evlatlarına geçmesinin ardından han tekrar yanmıştır. Osman Beşe'nin çocuklarının, babalarının vakıftan olan alacağından feragat ederek bu meblağı hanın mevcut tamir masrafına karşılık kabul etmeleri üzerine Kütahya Hanı yeniden kendilerine kiraya verilmiştir (19 Temmuz 1770) (BşS, B/117, v.105b).

Kütahya Hanı için yapılan harcamalar sadece bakım-onarım giderleri ile sınırlı kalmamıştır. Hanın zemini için de her sene belli bir miktar kira ödendiği anlaşılmaktadır. Emir Sultan Vakfı tarafından Alaca Mescit Vakfı'na önceleri yıllık 180 akçe olarak ödenen zemin mukataası 1622 senesinden itibaren 540 akçeye çıkmış fakat 1661-1662 döneminden sonra yine eskisi gibi 180 akçe olarak ödenmeye devam edilmiştir. (BOA, *TS.MA.d.3729/1*, s.10, *TS.MA.d.3729/4*, s.11; *TS.MA.d.3729/2*, s.13; *TS.MA.d.3729/3*, s.8; *TS.MA.d.1776/1*, s.4; *MAD.d.5192*, s.13; *MAD.d.5825*, s.12; *MAD.d.5109*, s.10; *MAD.d.2245*, s.10; *MAD.d.1680*, s.9; *MAD.d.1376*, s.9; *MAD.d.1899*, s.11; *MAD.d.5565*, s.10, 35, 62, 93, 121, 147, 171, 199, 222, 247, 264, 288, 316, 344, 369, 392, 415, 441, 465, 493). İnşa zamanının yukarıda 1440-1470 aralığında olduğu tahmin edilen Kütahya Hanı için ödenen zemin kiralarının da belirtilen tarihlerden itibaren verildiği söylenebilir.

Kütahya Hanı için yapılan bir diğer ödeme ise, sürekli olmamakla beraber, “mezbelekeş” yahut “ziblkeş” denilen görevlinin ücretleridir. Mezbelekeş (ziblkeş), vakıf kuruluşlar etrafında biriken çöpleri ve süprüntüleri toplayıp kuyulara dolduran kimseye verilen addır (Pakalın, 1993: 528; Yediyıldız, 1983: 58). Vakfiyede rastlanılmayan bu görevliye muhasebe kayıtlarında 1608-1609 döneminden itibaren tesadüf edilmektedir. Genellikle 0,5-1 akçe civarında olan mezbelekeş yevmiyesi, 1666 döneminde 2 akçeye yükselmiştir (Durmuş, 2023: 288, 352-353).

Tablo 2: Kütahya Hanı'nın tespit edilebilen tadilat giderleri (Akçe bazında)

Yıllar	Muhasebe Kayıtlarına Göre Tadilat Giderleri	Bursa şer'ine Sicillerine Göre Tadilat Giderleri
1598-1599	579	-
1599-1600	26.095	10.000
1603-1604	199	-
1605-1606	134	-
1608-1609	68.060	36.500 + 26.760
1612-1613	674	-
1617-1618	91	-
1619-1620	940	-
1622-1623	1.200	-
1623	1.882	-
1625	69	-
1628-1629	3.150	-
1631	-	43.163 + 27.163
1632-1633	7.800	-
1634	5.222	-
1641-1642	12.000	-
1642-1643	3.886	-
1662-1664	7.368	-

1666	1.200	-
1668	2.520	-
1669	912	-
1742	-	120.000
1755	-	100.033

4. Handa Meydana Gelen Asayiş Sorunları

İnsanın bulunduğu her yerde olduğu gibi sosyal ve iktisadî hayatın devam ettiği handa da bir takım asayiş olayları meydana gelmekteydi. Bu vakalar kimi zaman bireysel meselelerden kimi zaman da bazı toplumsal hadiselerin etkisinden kaynaklanmaktaydı.

Kütahya Hanı'nda asayiş ile alakalı olarak meydana gelen meselelerden birisi Bursa'daki Celâli istilasî döneminde gerçekleşmiştir. Emir Sultan Vakfı'nın önemli binalarından olan Kütahya Hanı'nın çatısına Celâli olayları sırasında çok fazla adam çıkmış ve zaten tamire ihtiyacı olan kiremitler kırılmış, çatı harap olmuştur (25 Ekim 1608) (BŞS, B/26, v.67a). Ayrıca Celâliler, Kütahya Hanı'nı ve içerisindeki 14 dükkânı yakmışlardır (2-10 Ekim 1608) (BŞS, A/180, v.50b).

Handa görülen bir diğer asayiş problemi hırsızlıktır. Dergâh-ı Âlî kapıcılarından olup Emir Sultan Evkafı'nın mütevelliliğini yürüten İsmail Bey'in mahkemeye müracaatından anlaşıldığına göre; Kütahya Hanı'nın çatısının bir tarafındaki kurşunlar çalınmış ve bu çalınan kurşunların yerine kiremit örtülmüştür (24 Temmuz-2 Ağustos 1599) (BŞS, B/136, v.46b).

Kütahya Hanı'nda şiddet olayları da görülebilmekteydi. 17 Şubat 1778 tarihli şer'îye sicili kaydı, Kütahya Hanı'ndaki bir yaralama olayı ile alakalıdır. Aslen Ermenek sakinlerinden olup handa konaklayan Mustafa bin Hüseyin, yine handa kalan hemşehrisi Seyyid Mustafa bin Mahmud tarafından "pişto" adı verilen bir Nemçe [Avusturya (Sertoğlu, 2015: 369)] silahıyla sağ omuzundan vurularak yaralanmıştır. Bu mesele için mahkeme tarafından 40 kuruşluk bir sulh bedeli tayin olunmuştur (BŞS, B/354, v.109b).

Hanın sakinleri arasında mahrem hatunlarla meclis kuranlar da çıkabilmekteydi. Pazarıcı Hasan bin Abdullah, İsmail bin Halil ve Abdülkerim bin Mehmed adlı şahıslar, Pazarıcı Hasan'ın odasında böyle bir olayda subaşının adamları tarafından basılmışlardır (Aralık 1521) (BŞS, A/30, v.13a).

Handa meydana gelen bir mesele ise Haziran 1598 tarihine ait iki adet sicil kaydında karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıtlara göre; Osman bin Mehmed isimli şahıs, İsa bin Receb'in yoldaşı olduğunu belirttiği Receb isimli bir kimseden; "odası önüne sarhoş şekilde gelip kendisini bıçakla sol uyluğundan yaraladığı" gerekçesiyle şikâyetçi olmuştur. Fakat olayın aslı olmadığı anlaşılmaktadır. Han ahâlisinin ekserisinin Osman bin Mehmed'in yaramaz bir kimse olduğunu beyan etmesi ve onun handan çıkartılmasını istemesi neticesinde dava düşmüş ve Osman, üç gün süre ile odasından çıkmama cezası almıştır (BŞS, A/153, v.13a, 20a).

Kütahya Hanı'nın konu olduğu bir diğer olay ise cinayettir. Aslında bu hadise handa gerçekleşmemiştir. Bilecik'in Göle köyünde ikamet eden Osman bin İbrahim, atına yüklediği buğdayı Bursa'ya getirirken şehir yakınında eşkıya saldırısına uğramış ve ok ile vurularak yaralanmıştır. Yaralı şekilde hana (belgede Emir Sultan'dan bahsedip "müşârünileyh hânına" şeklinde yazılmıştır) gelmeyi başarmışsa da burada vefat etmiştir (11 Mayıs 1622) (BŞS, B/41, v.72a).

5. Kütahya Hanı'nın Güncel Durumu

Günümüzde "Çukur Han" adı ile bilinen Kütahya Hanı; Uzun Çarşı'da, Tuz Pazarı Caddesi ile Çancılar Caddesi arasında, 1. Çandarlı Sokak ile Kütahya Han Sokağın kesişiminde bulunmaktadır. Kuzeyinde Hayrettin Paşa Camisi, güneyinde ise özel mülkiyette bulunup

mağaza olarak kullanılan eski Nalıncılar Hamamı [diğer adlarıyla Galle Pazarı/Tahıl Pazarı/Hudâvendigâr/Postalcılar Hamamı (Şehitoğlu, (t.y.): 58)] yer almaktadır.

Hanın giriş kapısı, batı yönündeki Kütahya Han Sokak tarafındadır. Fakat eski Nalıncılar Hamamı tarafından da bir girişı mevcuttur. Hâlihazırda özel mülkiyette bulunan ve işlek durumda olan han, 2010 senesinde Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore ettirilmiştir. Yaklaşık altı asırdır Bursa çarşısının ayrılmaz bir parçası olarak şehrin ticarî hayatında yer edinen Kütahya Hanı, hâlihazırda üst katında 19, alt katının iç kısmında 8, alt katının dış kısmında ise 10 olmak üzere toplam 37 dükkân ile vazifesini aktif şekilde yerine getirmeye devam etmektedir.

Sonuç

Emir Sultan Vakfı'nın mütevellilerinden Mevlânâ Süleyman bin Mehmed tarafından vakfa iktisadî katkı sağlanması amacıyla ve gelir fazlasıyla yaptırılarak zikredilen vakfa ilhak olunan Kütahya Hanı, belgelerde çok farklı isimlerle anılmaktadır. “Hân-ı Galle” adını almasının içerisinde hububat ticareti yapılması ile alakalı olabileceği tahmin edilmektedir. Fakat “Hân-ı Gönan”, “Hân-ı Kebîr”, “Kite Hânı” ve “Kütahiyye Hânı” isimlerinin nereden geldiği hususu muammadır.

Binası Emir Sultan Vakfı'na, zemini ise Alaca Mescit Vakfı'na ait olan Kütahya Hanı; tarihi tam belirlenememekle beraber, 1440-1470 seneleri arasında inşa edilmiştir. İlk mimarî yapısı hakkında herhangi bir veriye ulaşılamayan hanın iki katlı olduğu ve 16. yüzyıl sonlarına kadar çatısının kurşunla kaplı bulunduğu anlaşılmaktadır. 1599 senesinden sonra ise çatısı tamamen kiremitle örtülmüştür. Hanın bazı odaları konaklama amaçlı, bazıları ise dükkân olarak kullanılmıştır. 17. yüzyıl başlarında en az 14 dükkânının mevcudiyeti ve bu dükkânların bir kısmının üst katta yer aldığı kesindir. Hanın alt katında bir meydan ve en geç 18. yüzyılın birinci yarısında bu meydanın ortasında bir şadırvan vardır. Hanın yakınında ve kuvvetle muhtemel hana bitişik konumda bir ahır bulunmaktadır. 17. yüzyıl başlarında kiremit kaplı olduğu fikri uyanan ahır çatısının 18. yüzyıl ortalarında ahır binası gibi ahşaptan yapıldığı anlaşılmaktadır.

İcâre veya icâreteyn yöntemleri ile işletilen Kütahya Hanı'nın 4.800-15.000 akçe arasında değişen yıllık kirasını Emir Sultan Vakfı'nın müşâheran câbisi toplamaktaydı. Barındırdığı dükkânlar aracılığıyla şehrin ticarî hayatına katkı sunan Kütahya Hanı'nda herhangi bir üretim yapılıp yapılmadığı belirlenememektedir. Dükkânlarda ne tür bir ticarî alış-veriş cereyan ettiği de anlaşılamamakla beraber en azından hana verilen isimlerden yola çıkılarak hububat ticaretinin yapıldığı ifade olunabilir.

Bu çalışmada Bursa'nın aktif tarihî hanlarından olan Kütahya Hanı'nın kurumsal kimliği, inşa ediliş tarihi, arşiv kaynaklarındaki farklı isimleri, işletme yöntemi ve Emir Sultan Vakfı'na iktisadî katkısı ortaya konulmuştur. Geçirdiği bakım-onarımlardan hareketle hanın mimarî yapısı aydınlatılmaya çalışılmış ve ayrıca handa meydana gelen asayiş sorunları da incelenmiştir. Çalışmanın hem Bursa şehir tarihine hem de bu güne kadar üzerinde pek bir inceleme yapılmamış olan Kütahya Hanı hakkında gelecekte yapılabilecek araştırmalara bir nebze de olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Evkâf-Vakfiyeler (EV.VKF.). Nr. 19/1.

Evkâf-Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d.). Nr. 6.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.). Nr. 1376, 1680, 1899, 2245, 5109, 5192, 5565, 5825.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.). Nr. 113.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.). Nr. 1614/1, 1776/1, 1776/2, 3702/1, 3729/1, 3729/2, 3729/3, 3729/4, 3822/1.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKGM.KKA)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.). Nr. 570.

Bursa Şehir Kütüphanesi

Bursa Şeriye Sicilleri (BŞS). A Serisi Nr. 30, 81, 110, 115, 127, 133, 138, 153, 160, 180, 199; B Serisi Nr. 25, 26, 41, 49, 52, 110, 117, 124, 136, 146, 354; C Serisi Nr. 2.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi-I (1243-1453)*. Barış Yayınevi.

Barkan, Ö. L. (1963). Osmanlı İmparatorluğunda imâret sitelerinin kuruluş ve işleyiş tarzına ait araştırmalar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(1-2), 239-296.

Barkan, Ö. L. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda kolonizatör Türk dervişleri. *Türkler Ansiklopedisi*, 9 içinde (133-153. ss.), Yeni Türkiye Yayınları.

Başol, S. (2008). *Kentleşme, ekonomi ve sosyal hayat yönleriyle 17. yüzyıl Bursa vakıfları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beşbaşı, N. & Denizli, H. (1983). *Türkiyede vakıf abideler ve eski eserler-III (Bursa il merkezi)*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Durmuş, G. (2023). *15-18. yüzyıllarda Emir Sultan külliyesi ve vakıfları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Erginli, Z. (1995). *Kuruluş döneminde Bursa'da faaliyet gösteren Türkistan kökenli mutasavvıflar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kepecioğlu, K. (1934). Bursa hanları. *Bursa Halkevi Dergisi*, (4), 3-23.

Köprülü, F. (1999). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk şehri tarihî gelişmesi, sosyal ve fizikî özellikleri üzerinde bazı gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, (7), 53-73.

Kunter, H. B. (1958). Emîr Sultan vakıfları ve Fatih'in Emîr Sultan vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi*, (IV), 39-63.

Öcalan, H. B., Sevim, S., Yavaş, D. (2013). *Bursa vakfiyeleri-I*. Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü-II*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26 içinde (458-459 ss.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sertoğlu, M. (2015). *Osmanlı tarih lügatı*. Kurtuba Kitap.
- Şehitoğlu, E. (t.y.). *Bursa hamamları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2019). *Beş şehir*. Dergâh Yayınları.
- Taşköprülüzâde, İ. E. A. (2019). *Eş-şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı bilginleri)*. (Çev: M. Tan), İz Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı tarihi-I*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi .
- Yediyıldız, B. (1983). Vakıf ıstılahları lügatçesi. *Vakıflar Dergisi*, (17), 55-60.

EXTENDED ABSTRACT

Buildings called “khan” were very important in the economic life of cities in the past. In these buildings, commercial activities were carried out, production was carried out, and people who came to the city for work or other reasons could stay. Khans were generally built by foundations as income-generating properties. There were many khans in the city of Bursa, which was one of the important centers of the Ottoman founding period and also exhibited one of the best examples of Ottoman-Turkish urban construction. One of the Bursa khans was the Kütahya Khan, which was the subject of this study.

This study was prepared with the aim of revealing the history of Kütahya Khan, known today as “Çukur Khan”, by making use of archive documents. For this purpose, the Emir Sultan Foundation Charter, Bursa Sharia records, census books, books transferred from the treasury and other accounting records in the Ottoman archives were examined and the research was conducted on Ottoman archive documents.

Kütahya Han, which is also known by different names in archive documents, was one of the income-generating properties of the foundation established in Bursa in the name of Emir Sultan, one of the most famous Sufis of Ottoman history and especially of the 15th-century Anatolian geography. The first construction date of the khan, which was built by Mevlana Suleyman bin Mehmed and annexed to the Emir Sultan Foundation, is unknown. However, it can be said that it was built between 1440 and 1470.

The annual income of the khan, which was rented out using the “icare” or “icareteyn” methods, could vary between 4,800 and 15,000 akçe. The “icareteyn” method was generally applied during periods when the khan was in need of repair and cash was required. In this method, a large portion of the period rent covering the contract period was collected from the tenant in advance, and the remaining amount was collected in installments.

The building of the Kütahya Khan belonged to the Emir Sultan Foundation, but its land belonged to the Alaca Mescit Foundation. For this reason, the Emir Sultan Foundation paid land rent to the Alaca Mescid Foundation every year, which could vary between 180 akçe and 540 akçe.

There is no information about the khan’s architectural structure when it was first built. However, it is understood that it was two-story and that its roof was covered with lead until the late 16th century. After 1599, the roof was completely covered with tiles. Some rooms of the khan were used for accommodation purposes and some as shops. It is certain that there were at least 14 shops in the early 17th century and that some of these shops were located on the upper floor. There is a square on the lower floor of the khan and a fountain in the middle of this square, dating from the first half of the 18th century at the latest. There is a barn near the khan and most likely adjacent to it. The barn roof, thought to have been covered with tiles in the early 17th century, is understood to have been made of wood like the barn building in the mid-18th century.

It is not determine whether any production was carried out in Kütahya Khan, which contributed to the commercial life of the city through the shops it housed. It is not clear what kind of commercial transactions take place in the shops. However, judging from the names given to the khan, it can be said that grain trade was carried out.

Kütahya Khan, known today as “Çukur Khan”, is located in Bursa Long Bazaar, between Salt Bazaar Street and Çancılar Street, at the intersection of I. Çandarlı Street and Kütahya Khan Street. To the north is the Hayrettin Pasha Mosque, and to the south is the old Nalıncılar Bath, which is privately owned and used as a store. The entrance door of the khan is on the west side of Kütahya Han Street. However, it also has an entrance from the old Nalıncılar Bath. The khan, which is currently privately owned and in a working condition, was restored by the Bursa Metropolitan Municipality in 2010. Having been an integral part of the Bursa Bazaar for nearly six centuries and taking its place in the city’s commercial life, Kütahya Khan continues to actively fulfill its duty today with a total of 37 shops, 19 on the upper floor, 8 on the inside of the lower floor, and 10 on the outside of the lower floor.